

Naslovnica:

Jan Stephan van Calcar: anatomsko gledališče v Vesaliusovi knjigi *De humani corporis fabrica libri septem, 1555*.

Proteus

Izbaja od leta 1933

Mesečnik za poljudno naravoslovje

Izdajatelj in založnik: Prirodoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Janja Benedik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Dakskobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavc

dr. Petra Draškovič

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavletič

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde – Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež – Bogataj

prof. dr. Tamara Lah – Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Prirodoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 2.500 izvodov.

Naslov izdajatelja in uredništva: Prirodoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, p.p. 1573, 1001 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14, faks (01) 421 21 21.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,00 EUR, za naročnike 4,20 EUR, za upokojence 3,50 EUR, za dijake in študente 3,00 EUR.

Celoletna naročnina je 42,00 EUR, za upokojence 35,00 EUR, za študente 30,00 EUR. 9,5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 0201 0001 5830 269, davčna številka: 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

<http://www.proteus.si>

prirodoslovno.drustvo@gmail.com

© Prirodoslovno društvo Slovenije, 2015.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Uvodnik

V zadnjih dveh uvodnikih sem razmišljal o problematičnosti novoveškega »brezmadežnega« razumevanja »kulture in umetnosti«. Sociolog, literarni teoretik in politični aktivist Rastko Močnik (1944-) je v besedilu *Prelomne umetnostne prakse*, ki je izšlo v njegovi knjigi *Veselje v gledanju* (2007), to razumevanje opisal s sledečimi besedami: »Estetika nam danes pomeni *distanco, nezainteresiranost, kultura pozabo, nemara celo hipokritsko ignoranco* lastnih pogojev možnosti in učinkov.« Oziroma natančneje in bolj razumljivo – ta ideologija »'kulturo in umetnost' umeva, doživlja na tradicionalni novoveški, moderni, to je, kapitalistični način – kot nekaj, kar se je *odtrgalo* od svoje lastne družbenosti, kar *noče vedeti* za svojo zgodovinskost, kar se vzpostavlja skoz *hinavsko nevednost* o svoji lastni družbeno-zgodovinski vpetosti in učinkovitosti«. Nazorni zgled te ideologije je »izbira« verza, ki naj bi »krasile načrtovani *Spomenik žrtvam vseh vojn*, sicer delo arhitekturnega ateljeja Medprostor, na Kongresnem trgu v Ljubljani ob stavbi Kazine na novo zgrajenem Južnem trgu: *Domovina je ena, nam vsem*

dodeljena, in eno življenje in ena smrt. Verz je napisal Oton Župančič (1878–1949) in je očitno »iztrgan« iz nekega pesniškega besedila, ki ga je pesnik ustvaril v *nekih drugih časih* in z *nekim drugim namenom*. Vprašanje je preprosto: »Iz katerega besedila je 'iztrgani' verz?« Odgovor najdemo, če se sprehodimo do približno tristo metrov oddaljenega Trga narodnih herojev, ki se razteza na prostoru med stavbo Državnega zbora Republike Slovenije in stavbo Narodnega muzeja. V parku pod drevesi bomo zagledali leta 1949 postavljeno grobnico narodnih herojev, ki so padli v narodnoosvobodilnem boju, na njej pa prebrali sledeče verze Otona Župančiča:

»Domovina je ena nam vsem dodeljena, in eno življenje in ena smrt.

Svobodi udani za borbo smo zbrani, in kaj je življenje in kaj je smrt?

Bodočnost je vera, kdor zanjo umira, se vzdigne v življenje, ko pade v smrt.«

Verz z načrtovanega *Spomenika žrtvam vseh vojn*, katerega prikriti »namen« je, da bi bil *spomenik sprave*

med tistimi, ki so se v drugi svetovni vojni pri nas borili proti nacizmu in fašizmu, in tistimi, ki so ju podpirali, je torej – kot vidimo – »iztrgan« iz Župančičevega nagrobnega napisa, posvečenega narodnim herojem, padlim v narodnoosvobodilnem boju. Pri tem je treba posebej poudariti, da je bil epitaf napisan iz *prepričanja*. Oton Župančič je namreč med vojno dejavno podpiral Osvobodilno fronto, po koncu vojne pa sodeloval v javnem in političnem življenju ter bil tudi poslanec ljudske skupščine (toplo priporočam v branje sijajno knjigo Miklavža Komelja *Kako misliti partizansko umetnost?*, 2009).

»Presajanje« Župančičevega verza iz idejnega okvirja *boja za osvoboditev domovine izpod fašizma in nacizma* v idejno na videz skoraj popolnoma »izpraznjeno« okvir *Spomenika žrtvam vseh vojn* je prvovrstno politično in ideološko dejanje *pozabljanja zgodovine in njenih družbenih bojev*, kar se lepo prilaga »duhu časa«.

Ideološki postopek je zelo poučen. Verz *Domovina je ena nam vsem dodeljena, in eno življenje in ena smrt* uvaja Župančičev nagrobni napis na grobnici narodnih herojev in se preveden v »običajni«, bolj »razumljivi« jezik glasi: »Vsem nam je dodeljena ena domovina in eno življenje in ena smrt.« Župančič je z njim opredelil izhodiščni bivanjski položaj v svetu, v katerega je človek *brez svoje volje* – z besedami francoskega eksistencialističnega filozofa Jeana-Paula Sartre (1905-1980) – »vržen« ob svojem rojstvu. Toda izhodiščni bivanjski položaj je *samo okvir*, v katerega mora človek šele vpeti platno in nanj ustvariti svoj »avtoportret«. Sartre je to človekovo usodo izrazil v predavanju *Eksistencializem je humanizem* (1946): »Človek je obsojen na to, da je živoben. [...] Od trenutka, ko je človek vržen v svet, je [zato] odgovoren za vse, kar počne.« Človekova odgovornost je na največji preizkušnji v skrajnih bivanjskih položajih. V takem položaju so se znašli Slovenci med drugo svetovno vojno, ko so jih okupatorji kot narod obsodili na smrt. Oboroženi boj za obstoj in preživetje slovenskega naroda, ki ga je organizirala in vodila Osvobodilna fronta, je zato pomenil najvišjo možno obliko *odgovornosti do življenja*.

Toda kaj sploh je človekovo življenje? Je to samo biološki oziroma fiziološki pojav, kot bi lahko sklepali iz precej trivialne trditve v prvem verz, da je *vsem nam dodeljena ena domovina, eno življenje in ena smrt*? Župančič se s takim pojmovanjem nikoli ni mogel sprijazniti, še posebej ne v napisu na grobnici narodnih herojev, kot tudi ni mogel pristati, da bi se izgubljal v prilehnosti golega propagandizma. Ker v napisu niti z besedico niso omenjeni narodni heroji, je očitno, da je Župančič medvojno herojstvo povzdignil tudi v človekovo splošno bivanjsko usodo v svetu. Drugi in tretji verz moramo zato brati kot

polemični obračun z biologističnim razumevanjem človeka in njegovega življenja. Človek za Župančiča ni (samo) *trpni* »biološki« posameznik, ampak je (predvsem) *dejavno in odgovorno* družbeno bitje. V družbenih bojih za svojo svobodo si človek *vedno znova in vedno na novo odgovarja* na temeljni bivanjski vprašanji, kaj je *življenje in kaj je smrt*. Za človeka življenje in smrt očitno nista samo biološka pojava, ampak imata globlji, celo paradoksen pomen, kar kaže sklepni verz: *Bodočnost je vera, kdor zanjo umira, se vzdigne v življenje, ko pade v smrt*. Njegovo sporočilo je podobno sporočilu besed iz Janezovega evangelija: *Če pšenično zrno ne pade v zemljo in ne umre, ostane samo; če pa umre, obrodi obilo sadu*. Literarni zgodovinar in teoretik Dušan Pirjevec (1921-1977) je v že davno pozabljenem besedilu *Kako je mogoče* (Problemi, 1970) Župančičevo univerzalno sporočilo dobro razumel: *V »življenje« se očitno ni mogoče »vzdigniti« drugače kakor ravno preko smrti*. Ker je človek smrtno in končno bitje, ker je človek samo na ozadju smrti, ima smrt zanj bistveni pomen. Pirjevecve besede povedo vse: »Neki Malrauxov junak pravi: 'Ne mislim na smrt, da bi umrl, marveč da bi živel.' Smrt, ki je nanjo treba misliti, da bi živeli, ni biološko fiziološki konec, ni postopno propadanje in staranje, ni zanikanje ali sredstvo za zanikanje življenja, marveč je tista smrt, ki nas določa v to, da *smo* in da *smo* ljudje.«

Ustvarjalci načrtovanega *Spomenika žrtvam vseh vojn* so zadnja dva Župančičeva verza z grobnice narodnih herojev prepustili »pozabi«, nanj pa bi – barbarsko iztrganega iz svojega globoko človeškega in z bojem Slovencev in človeka nasploh za svojo svobodo osmišljenega okolja – vklesali le prvega: *Domovina je ena nam vsem dodeljena, in eno življenje in ena smrt*. Sporočilo je depresivno. Domovina je zdaj samo »zemljepisni« pojem, življenje in smrt pa sta »ponižana« le na svojo biološkost. Človek tako izgublja svoje bistvo: ni več družbeno bitje oziroma »skupek družbenih razmerij«, kar je trdil Karl Marx v svoji šesti tezi o Feuerbachu. Ob spomeniku se bomo zato lahko »spominjali« samo še *pozabe* zgodovine in njenih družbenih bojev.

Znanstveniki niso pri tem nobena izjema, *pozabljajo* namreč na družbene učinke svojih dognanj. Poučen primer so gensko spremenjene poljščine, ki »same po sebi«, (verjetno) res niso nevarne, je pa nevarno njihovo gojenje, ki mora prinašati dobičke zasebnim multinacionalkam. Posledice so razlašanje domorodcev, uničevanje tradicionalnih kultur, uničevanje gozdov ... Znanstveniki bi se morali zavedati, da raziskovanja v laboratoriju ni mogoče ločiti od uporabe ali pa zlorabe znanstvenih dognanj. Odgovornosti namreč ni mogoče deliti ...

Tomaž Savojic